

A Rădășeni-i “Szent Mercurius” templom festményeinek konzerválása

Cornelia Bordașiu

Történeti vázlat

Rădășeni falu első okleveles említése 1424. február 16-án történt Alexandru cel Bun (Jó Sándor) vajda Suceava-n kelt adománylevelében, melynek kedvezményezettje bizonyos Popa Juga: „Isten kegyelméből mi, Sándor vajda, Moldva országának ura, adjuk tudtára ezen levelünkkel mindazoknak kik olvasni vagy hallani fogják, hogy eme igaz Juga pópa bennünket hűséggel szolgált. Épp ezért, látván értünk tett igaz és hűséges szolgálatát, megajándékoztuk különös kegyelmünkkel és adtunk neki a mi országunkban, Baia mellett egy falut, nevezetesen Buciumeni-t... és ezen falu határát..., a patakig mely folyik Rădășani felé, Stânița mellett.”¹

Tíz évvel később, Ștefan (István), Alexandru fia megerősíti ezt az adománylevelet, ismét megemlítve a falu nevét: „látván értünk tett igaz és hűséges szolgálatát, megajándékoztuk őt különös kegyelmünkkel, és megerősítettük országunkban, Moldvában atyánk által adományozott birtokában, azaz Buciumeni faluban, ahol háza vagyon, másik falu lennebb, Togănești, ahol Nicu visel bíróságot, a harmadik Ciorsăcești, a șimuz mentén, a negyedik Buciumeni fölött van, neve Rădășani.”²

Ezek az oklevelek pontosan megjelölik Rădășeni falu nevét és földrajzi fekvését, a Șimuz patak mentén. A Vasile Ciurea által végzett ásások, melyek értékes kerámia-anyagot hoztak felszínre, a falu első településhelyeként Siliștea-t jelölik.³

¹ Documente privind Istoria României. Veacul XIV-XV. A.

Moldova. I. kötet. București, 1954. pp. 48-49.

² Uo. p. 100.

³ Th. Gh. Dan - Ioan Ioniță: Cercetări arheologice. In: *Arheologia Moldovei*. V. kötet. Iași, 1967. p. 314.; vö. Toponimie Românească. București, 1963. p. 175.

⁴ Teodor Codrescu: Uricariul sau Colecțiune de felurite acte. X. kötet. Iași, 1888. p. 181. Ítélet Rădășeni falu lakói és a Slatina kolostor közötti perben. 1743. április 20.

⁵ 2/2. XVIII-XIX., Ana és Mihai Niculăeasa: Din istoria comunei Rădășeni și Horodniceni. 1979. p. 28-48.

⁶ Serafim Ionescu: Dicționarul geografic al județului Suceava. 1894. p. 269.

⁷ Serafim Ionescu: i.m. pag. 269.

A források értelmezése azt sugallja, hogy Rădășeni temploma Ștefan Tomșa vajda adományából épülhetett: „hallották véneiktől, hogy lévén Ștefan Tomșa vajda szegény kisgyerek, itt tanulta a betűvetést Rădășeni faluban, és épített nekik templomot, és panaszolván az emberek, hogy határuk szűk és nincs ahonnan élelmüket előteremtsék, adott vala nekik egy darabot Baia vásár határából...”⁴ Kiderül a fennebb idézett ítéletből, hogy a falut és templomát Alexandru Lăpușeanu vajda Slatina kolostor alá rendelte, aminek következtében a falu lakói másfél évszázadon át pereskedtek a kolostor előjáróival.⁵

A parókia házi történetében lejegyzett hagyomány szerint „...elüldöztetvén Moldva trónjáról Constantin Movilă által, Ștefan Tomșa Rădășeni faluban talált menedéket; visszatérvén a vajdai székbe, emlékeztvén a kapott segítségre, egy fatemplomot emeltetett itt. Egy változat csak az alapkövek elhelyezéséről beszél, eszerint az építkezés már a falusiakra maradt volna, a felszentelésre pedig a vajda második uralkodása idején került sor (1611-1615, 1621-1623).”

Az alapítás Ștefan Tomșa nevével való összekapcsolása mindenképp kérdéses, már csak azért is, mert Moldva történetében e néven két uralkodót is találunk, az első 1563-1564 között, a második pedig a már említett, 1611-1615, illetve 1621-1623 között, tehát két ízben volt trónon. E második Ștefan Tomșa-ról maradt fenn a hagyomány, miszerint „...itt gyűjté össze és fegyverzé fel a szolgálatába szegődött darabontokat”⁶ továbbá egy felirattal ellátott kiskanalat is emlegetnek, amit a vajda a templomnak adományozott volna („adtuk vala, hogy imával könyörögjenek érettünk Rădășeni falu templomában, mely vagyon szentelve Szent Mercurius nagy mártír nevére, Én, Ștefan”),⁷ mely kanál ma már nem létezik, állítólagos másolata helyettesíti. Korabeli írott forrás nem igazolja e hagyomány valóságát, azt viszont még megemlítjük, hogy a vajda megjelenik a templom fogadalmi képén, felesége, Elena asszony társaságában, kezükben a templom szentségtartójával.

A templombelső festményei

A templombelsőt ékesítő festmények datálásánál kiindulópontként felirataikat kell vennünk: „*Festették vala e Szent oltárt az 1873-adik esztendőben, Isten rabjai, Iulian, Kelsie és Ioan szerzetesek, azaz három testvér, bűneik bocsánatáért, segédük lévén, lelke üdvéért, Ioan Irimescu.*” (a Szt. Miklóst ábrázoló képen), illetve: „*Ezen Iulian festette ki az egész templomot, nevének örök említéséért a könyörgésben*” (a templomban használt „Könyörgés” szövegéből, 1876-ból). 1876-ból származik egyébként a központi hajóban („naos”) elhelyezett csillár is, Gavrilă Pavă adománya.

A festmények elemzése nyomán arra a következtetésre jutunk, hogy a fent említett időszak a templom kifestésének második szakaszával esik egybe, amely felismerhető az oltár, a hajó („naos”) és előcsarnok („pronaos”) regisztereiben látható egész alakos szentképeken, illetve a fogadalmi képen.

Az a kijelentés, miszerint „a templom festményei az 1935-1938 közötti időszakból származnak, és a Botoșan-i Victor Galin meg Ștefan Streynu munkái”⁸ későbbi festményekre vonatkozik, melyeket a hajó („naos”) mennyezetén, a hajó és előcsarnok közti timpanonon, a falba rögzített stallumokat szegélyező függöny feletti sávokon helyezték el. Ez utóbbiak préselt falemez-alapra készült oljfestmények, rendeltetésük, hogy elfedjék az eredeti festmény idő és körülmények előidézte rongálódását. E festmények egyidősek azokkal az építészeti jellegű beavatkozásokkal, amelyek módosították a templom eredeti architektúráját, megnagyobbítva az ablaknyílásokat, emellett külső bejáratot nyitottak a szerpapi ruhatartóhoz, a déli oldalon egy zárt pitvart képeztek ki, felújították a bádogburkolatot és a külső falakat deszkaburkolattal vonták be.

1997-ben, midőn sürgősségi beavatkozást eszközöltük a templom architektúráján, megvizsgáltuk a fentebb említett kései festmények alatti réteget, ahol előbukkant a régebbi, tempera technikával készült festmény, mely a máramarosi görög-keleti templomok kifestésére emlékeztet. Az építészeti elemek restaurálását célzó munkálatok során a megmaradt eredeti festményeket – megóvásuk céljából – japán-papír réteggel rögzítettük, hogy lehetővé tegyük utólagos restaurálásukat és védjük a különféle mechanikai sérülésektől.

⁸ Ana- és Mihai Niculăeasa: i.m. p. 192.

⁹ Nyugat-Európában és Magyarországon a pentaklórfenolt rákkeltő hatása miatt már betiltották, a kereskedelemben nem kapható. (Szerk.)

E beavatkozás célja tehát a festékréteg rongálódásának időleges megállítása volt, hiszen állapota ekkor már igen meggyengült a következő okokból:

- Leválások a fa illesztéseire ragasztott vászonról
- Az eredeti fa alap okozta sérülések
- Az eredeti festési technika hiányosságából eredő elváltozások
- A szerves összetételű kötőanyag lebomlásából adódó hámlás, felválás
- Szennyeződések lerakódása (por, korom, a korommal lerakódott zsíros anyagok), melyek az egészalakos szent-ábrázolások regisztereiben okoztak károkat
- Réteges leválások (alapozás, tartószerkezet, festékréteg sérülései), melyeket a mikroklíma időről-időre bekövetkező változásai okoztak
- A festékréteg teljes vagy részleges eltűnése bizonyos felületekről
- A festékréteg lemezes felválása és porladásos károsodása
- Az alapozás biológiai károsodás nyomán fellépett mállékonysága
- A festett réteg teljes eltűnése a hajó („naos”) mennyezetének 30%-án
- A vászon leválása a fa illesztéseinél.

A konzerváló-restauráló beavatkozások módszere

Különböző műveleteket végeztünk annak érdekében, hogy konzolidáljuk a festés megrongálódott részeit (festékréteg, alapozás, vászon, stb.) szakaszosan, a következő sorrendben:

1. *Megelőző jellegű konzolidálást* végeztünk, a később esedékes restaurálási munkálatok megkönnyítése érdekében, az eredeti festékréteg romló állapotú elváltozásain (leválások, feltáskásodások, repedések, lemezes leválások, pikkelyesedő, porladó festékfelületek), de azért is, hogy megóvjuk a templom fa-építészeti elemein szükséges munkálatok során fellépő mechanikus feszítőerők okozta károsodástól. A műveletet meleg ragasztóanyag ecsetelésével végeztük (2-3%-os enyves oldat, amelyhez 0,5%-ban pentaklórfenol-nátriumot⁹ adagoltunk, a biológiai szennyeződések elpusztítása céljából), ezt később japán papírral vontuk be, melyet a hézagos részeken még egy pH-semleges fóliával erősítettünk.

2. *A sérült festékréteg végleges konzolidálása* azt célozta, hogy összetevői újra egymáshoz, illetve az eredeti falalaphoz kapcsolódjanak, ez több szakaszban történő beavatkozások útján valósult meg, melyek mikéntjét a károsodások különfélesége határozta meg.

1. kép. A Rădasăni-i Szent Mercurius templom

2. kép. A templombelső festésének részlete: porlékony alapozás, felvált festékrétegek, a lepergett festés következtében keletkezett hiányok

3. kép. Japánpapírral leragasztott festmény

5. kép. Japánpapírral leragasztott festmény

a.) *A festékréteg rögzítése a lemezes és porladásos leválások felületein* egy előzetes nedvesítő művelettel kezdődött, amit desztillált víz óvatos porlasztásával valósítottunk meg, ezután tojássárgája-alapú enyv ecsetelése következett (ez eleinte hígabb, majd amint a festékréteg puhulni kezdett, koncentráltabb volt), végül szabadon szárítottuk.

b.) *A leválások környékén a vászon, illetve a hézagok mentén kialakult táskásodások megerősítése.* A művelet elvégzése előtt a faalap illesztéseinek megnövekedett hézagok környékén a felvált falületek alatt összegyűlt szennyeződést el kellett távolítani. Ezt mechanikus úton végeztük (szike és rugalmas simítólapát segítségével), a festett felület olyan hiányzó- vagy sérült részein hatolva alá, ahol nem okoztunk kárt. A ragasztó anyag nyúlporc-alapanyagú enyvet és lágy összetételű alapozót, tisztított krétaport, valamint biocid hatású pentaklórfenol-nátriumot tartalmazott, és fecskendezés útján juttattuk a levált tájékra. Egyes felpúposodott befecskendezett részeket különleges fa-prés alkalmazásával simítottunk ki, mely alatt a felületet itatós és műanyag- illetve polimer-fólia rétegekkel védtük. Az anyag megkötése - 24 óra - után a dúcokat és védőrétegeket mechanikus úton, a védőfólia és kötőanyag maradványokat nedves tampon segítségével távolítottuk el a felületről.

c.) *A leválások és porladó alapozása miatt sérült festékréteg konzolidálása.* E művelet során 0,3%-os meleg hal-enyv oldatot ecseteltünk, melyhez biocid hatású anyag is társult, ezt japán papírral és itatóssal védtük, végül tamponálással értük el a kívánt tapadást. A műveletet többször megismételtük, míg a réteg fokozatosan telítődött az új kötőanyaggal. A konzolidáló anyag nedvesség fölöslegét úgy szüntettük meg, hogy az itatóst a végső kiszáritás előtt cseréltük. A végleges szárítás szabad párologtatás útján a templomban történt, ahol műszerek segítségével figyeltük és szabályoztuk a szellőzést és a hőmérsékletet (18°C), hogy megelőzzük a hirtelen változások révén felléphető nem kívánt következményeket (tekintve, hogy a helyiség hőmérséklete amúgy 28-33°C között ingadozott ott tartózkodásunk idején).

d.) *A szétvált illesztések konzolidálása faanyaggal és kitteléssel.* A műveletet a mélyebb rétegtől a felszín felé haladva végeztük. A hézagokat a szálak mentén hasított forgácsdarabokkal töltöttük ki, ragasztó anyagként csontenyvet használtunk, de csak a forgácsok egyik oldalán, hogy későbbi végleges beágyazódásukra lehetőséget biztosítsunk. Az utólagos kiegészítéseket egészen az eredeti alapozás szintjéig hal-enyv, krétapor és finom fűrészpor összetételű kittel végeztük. Az eredeti festékréteg szintjének kiegészítése a következő összetételű alapozó-anyaggal: különböző arányú hal-

enyv oldat és krétapor-keverékével történt, amit ecseteléssel és kenőlapát segítségével helyeztünk el rétegesen, köztes szabad-száradási időt hagyva a különböző rétegeknek.

A kis és közepes hiány-felületek kittelésével egyben előkészítettük a későbbiekben, az eredeti festés mintái alapján sorra kerülő esztétikai rekonstrukciót.

Cornelia Bordașiu
Festőrestaurátor